

Fiatal farkas

(Emlékezések, 13. rész)

Penyék! Penye nemzedék. Elpuhultak utódaink? Mindenkiből, Híradóból, Rádióból dől az ijedelem. Betojtak, mert jön a 12 fokos hideg. Kacagni kell! Mi 20-21 mínuszban lefagyott arccal érkeztünk reggel a zárdába, merev ujjainkról nem akart lejönni a kesztyű. Ha nyafogni mertünk, a Mater szárazon odaszólt, Oroszországban 41 fokot mértek. Erre elhallgattunk, talán szégyenkeztünk. Vastag, sötétkék kabátom, arany gombokkal szép volt, de merev lehetett a kelme, az Egedről őrzöngve lecsapó szél még a matróruhámat is megrángatta. Egyensapkánk homloknál a pajzs alakú fehér jelvény, a Mária név betűi kacskaringóztak rajta, homlokunkhoz fagyott.

Mielőtt a zárdába beléptem volna, néha bementem a ferencesek gyóntatófolyosójára. Jobban tudtam itt gyónni, mint Tök Lajcsinak, ez volt a csúfneve a hittan tanárunknak, az ego té absolvo előtt mindig csak unalmas közhelyet mondott. A Ferencesek temploma a Pirker utca és a Káptalan utca (akkoriban Káptalan volt még a neve) sarkán állt, jobb oldalához szorosan oda épült a széles, napos folyosó, csodássá a hatalmas, testes, faragott gyóntatószékek tették. Sorban álltak rendíthetetlenül. Több száz esztendő óta bennük hangzott el az egriek vétké, bűne, gyalázata. Mindezek azonnal megbocsájtattak, nagyon is, abban a minutában, mikor a bűn ott kimondatott. Tiszták maradtak, és finom fa illatúak; e monstrumokra talán Colas Breugnon faragta azokat a girlandokat és kicsi angyalfejeket. Amilyen nagy firma volt Colas! Erre keveredhetett. Ha már itt volt a burgundiai fafaragó művész, csinált néhány gyóntatószéket a ferenceseknek.

A másodikban kora reggelente egy fiatal barát gyóntatott. A hangjából sejtettem, hogy fiatal, nem láthattam arcát a sűrű farács mögött, ráadásul homlokát rendszerint tenyerébe hajtotta. Kimondtam neki még azt is, hogy több osztálytársamat igen utálok, sokat és butákat beszélnek, fecsegnek, locsognak őrzítő semmiségeket, a radai rossebet kívánom rájuk, tudom, ez a szeretet elleni bűn, sajnálom. Ekkor hirtelen kiemelte arcát tenyeréből, kinézett élesen a rácsok között. Ne bántson ezért a bűntudat, mondta, mert e mögött a radai rosseb átok

MOHÁS LÍVIA (1928) József Attila-díjas író, pszichológus, tanár. Legutóbbi kötete: *Arcképvázlat Szabó Magda rejtőzködő személyiségéhez* (2018).

mögött lehet hasznos adománya a természetednek: gyors, pontos véleményalkotás, erős kritikai érzék. Isten ajándékai ezek. Nem nagyon értettem, de igyekeztem megjegyezni a szavait, majd testvérem este megmagyarázza, mit akart mondani a barát.

Akkoriban R. Feri bácsiéknál laktunk a testvéremmel. Az Eged lejtőjén szép nagy szőlőjük volt, rajta tágas kőház, komoly kályhákkal. Feri bácsi magyar királyi katonatiszt, őrnagyi rangban, szép termetű, nagydarab férfi, hálószobájuk egyik falán természetes faragott feszület, alatta térdeplő, meglepett, amikor lefekvés előtt véletlenül bepillantottam, Feri bácsi térdepelt, feje mélyen lehajtva.

Késő tavaszi napon a meggyfa árnyékában fogalmazást írtam. A vas asztal túlsó oldalán színes ceruzáimat faragta a legény. A pucer szót nem használtuk, udvariatlanul hangzott. Rendes minősítése: tiszt szolga. Mindenfelét végzett a ház körül, suvikszolta Feri bácsi cügos cipőit, csizmáit stb. A tékozló fiú volt a címe a fogalmazványomnak. Hittantanárunk, Tök Lajcsi azt mondta, igen drámai az a jelenet, amikor a lezüllött, rongyos, kiéhezett tékozló fiú közeleg, édesapja megbocsájtóan, tárt karokkal várja. Magához öleli. Erről a pillanatról írjon, akinek van hozzá kedve. Másnap kiderült, egyedül én írtam. Tök Lajcsi örült.

És fogalmazás közben hallom Eta néni boldog kiáltását: Férike, a Führer elfoglalta Párizst! Ez 1940 kora nyarán vagy kora őszén lehetett, a meggyfa levelei között átsütött a Nap, akkor már Lengyelországot, Hollandiát megszállta Hitler, itthon a nyilasok tervezgették az összeesküvést, a Wehrmacht pedig éppen bevonult Párizsba. Megszállta, mint két esztendővel korábban sógorékat, Ausztriát. Imre nagybátyám is ott állt a bécsi polgárok között, és velük énekelte harsányan az osztrák himnuszt, de a gúnyos, lázadó magyar fordításban:

Büntesd meg Uram a ha-agymát,
Mert bűdös és kese-e-rű,
Aki e nótát ke-edv-e-li,
Rágja össze a te-e-tű,
Akasztó-ó fa legyen nyu-ugágya,
Azon ringassa a szél,
Ez a no-óta mindnyájunknak
A ke-eservé-éről beszél.

A bécsi polgárok köréje álltak, áhítattal suttozták: magyarul éneklük a himnuszt!, és elismerően megtapsolták. Elérkezett az a nap, 1941. június 28., amikor a magyar katonák átlépték a Kárpátok határát. Gyorshadtest elnevezéssel 2 gépkocsizó-dandár, egy lovasdandár, két hadtestnyi katonai erő. Ebben a hadjáratban zajlott a történelem utolsó huszárrohama. Nem lehet ellenállni, nem is akarok annak, hogy ide ne másoljam az utolsó huszárrohamot. Mikecz Kálmán őrnagy vezényelte.¹

1 Erich Kern, a Wehrmacht tisztje írta le emlékiratában. (*Der grosse Rausch*. Zürich, 1948, 54.)

„Reggel óta kemény harcban állunk egy magas vasúti töltés oldalába beásott és szívósan védekező ellenséggel szemben. A nap folyamán már négyszer támadtuk őket, de mind a négyszer visszavertek bennünket. A zászlóaljparancsnok minden hangnemben ordította, a századparancsnokok tehetetlenek voltak. Egyszer csak megjelent a színen egy magyar huszárezred lóháton. Mind neveltünk. Ugyan mit akarnak itt ezek a magyarok? Kár lesz azokért a pompás, elegáns lovaikért.

Ekkor szinte kővé meredtünk. Ezek a fickók megőrültek! Huszárszázad huszárszázad után robogott felénk. Elhangzott a vezényszó. A barnára sült arcú, karcsú lovasok úgy ültek a nyeregben, mintha bele nőttek volna. Parancsnokuk, egy magas, fénylő aranygalléros huszárezredes kirántotta a kardját... Olyan volt az egész, mint egy nagyszerűen megrendezett lovasfilm. Eldördültek az első lövések a töltés felől, aztán mind ritkábban hallottuk őket. És ezután kidülledt szemmel, hitetlenkedve néztük, amit láttunk, hogy a szovjet rendszer katonái, akik a mi századaink támadásait oly hevesen és elkeseredett ellenállással verték vissza, most sorra ugrálnak föl és szinte eszelősen futnak, menekülnek, a diadalmasan száguldó magyarok pedig úzik, hajtják maguk előtt az oroszokat, és fénylő kardjaikkal nagyon gazdag aratást végeznek.

A fénylő huszárkardok csillogását az orosz muzsik idegei egyszerűen nem bírták elviselni.”

Nemeskürty István könyvében² találkoztam győzelmükkel. Nemeskürty könyvei itt vannak velem, kivéve az *Ez történt Mohács utánt*, amiről Irén néni mondta – az az Irén nagynéném, aki csak a testvéremnek hozott lakkcipőt, nekem nem, mire bennem a fiatal farkas úgy elkezdett vonyítani, bömbölni, hogy vitéz apám talpra pattant, és agyonkímélt lipicai lovával egy óra alatt megjárta Mezőkövesdet, hozta a kisebb méretű lakkcipőt, délutáni alváskor magamhoz öleltem őket, akár fénylő kisbabákat. Irén néni a Regnum Marianum Mária Kongregáció gyűlésein találkozott Nemeskürty édesanyjával, tőle hallotta – és nekem elmesélte –, botrányt okozott az a könyv a régi vágású polgárok között, nem tudtak tőlük nyugodni, szüntelen telefonhívásaikkal zaklatták őket, szidták, csepülték a szerzőt. Teázott a két hölgy Irén néni szalonjában, édesanyját kísérte oda az említett szerző. Ma már ezt az urat a magyar szellemi nagyságok közé sorolom, de ott csupán kezet fogtunk, nem figyeltem rá. Egyetlen dolog érdekelt akkoriban: a szertorna. Páros korláton vállon állni, a haskelep a felemás korláton, gerendán térdemelések, fel- és leugrások, svéd szekrényen a kézen támaszon átfordulás. Az egri angolkisasszonyok sok mindenre felkészítettek, de szertornára, arra aztán nem. Nekem pedig épp akkoriban közeledett az első kollokviumom szertornából, amikor – az így utólag nagyrabecsült – kézfogás történt Irén néni szalonjában.

2 Nemeskürty István: *Mi történt velünk?* Szabad Tér Kiadó, 2002.

A Regnum Marianumot felrobbantották a kommunisták. Kiszélesíthették így a Dózsa György utat az ünnepi felvonulásoknak, tribünt építettek a főembereknek, fentről integettek, én is nem egyszer vonultam előttük hol népviseletben bokázva, hol rövid, kék sort nadrágban, piros buzogányokat vagy nagy fehér karikákat pörgetve.

„Miasszonyunk bohóca ugrándozik a kommunisták díszpáholya előtt” – mondta volna, ha lát Tisztelendő Mater Benes Anna.

A templom felrobbantása után a Regnum Marianum Mária Kongregációja szobát bérelt az egyik bérház szuterénjában, kimeszelték fehérre, a járdáról 8-10 lépcső vezetett lefelé a pincébe, mint egykor a kazamatákba.

Féltem a csendőröktől. Ragyogó szőrű, hatalmas lovakon ültek, a lópaták, sörények tisztán fénylettek. Rokonai aligha lehetek az agyonhajtott, sovány paraszti lovaknak, ezek patáin még ott a tavaszi sár, szőrzetük összeragadva, gazdájuknak nem maradt ereje a lecsutakolásra. A csendőrök rendszerint párosával járták a falu utcáit. Fejükön sisak, lengő kakastollal, zubbonyuk vasalt és feszes, nyaknál begombolva, lehetett nyáron akár kánikula. Csizmáik fényesek, arcuk mosolytalan.

Elképzelhetetlen, hogy a menyecskék és az eladó lányok fenekét vagy arcát selyma mosoly és kacsintás közben kicsit megcsipdesték volna. Unmöglich. Mint az is, hogy egy pofa sörre, hideg fröccsre bekukkantanának a kocsmába. Tudni lehetett, ha a csendőrörsre bevittek valakit – mint a télen Börcsök Janit, aki úgy berúgott, hogy a csizmaszárból előhalászta a nagykést, és kizavart mindenkit az ivóból –, az a legény az őr látogatása után két-három napig nyomta otthon az ágyat. A cigányok akár föld alá is bújtak volna, mikor meglátták őket. Sose lehet tudni, bejelentette-e valaki éppen ma az őrön, hogy eltűnt a kendermagos tyúkja.

Nehéz elképzelni, hogy egykori férjem apja nyugalmazott lovas csendőr. Házasságom kezdetén kedves, szelíd, empatikus falusi emberrel találkoztam. Fekete öltöny, hófehér ing nyakkendő nélkül. Semmi nem emlékeztetett benne gyerekkorom félelmetes lovas csendőreire.

1941, amikor a magyar katonákat neki indították Oroszországnak. A mozikban *Szűts Mara házasságát* játszották igen nagy sikerrel, Simor Erzsi, Szörényi Éva, Páger Antal, Perényi László szereplésével.

Nehézkes volt moziba menni, ha zárdista voltál. Ellenőrző könyvbe beírni a film címét, a kísérő nevét, a dátumot, a Mater, ha aláírta, mehettünk, ha nem, akkor nem. Karádi Katalin *Halálos tavasz* című filmjét kicsapás terhe alatt tilos volt megnézni.

„Arcán ördögi vonás. Nagyon csúnya férfi. Egyedül ő mert elvállalni. A többi orvos szabadkozott. Nem haragszom ezért. 85 éves túlsúlyos öreg nőt, gyengélkedő szívvel megoperálni a rák miatt. Várható a tökéletes kudarc.” Írja kedvenc

unokahúgom anyám ágáról. Az ördögi vonású, csúnya orvos négy óra hosszat operálta. A méhben furcsa követ, teniszlabda nagyságú gömböt talált, ami úgy belekapaszkodott a méh falába, hogy a nagyon csúf orvos, arcán az ördögi vonással, majd egy óráig bajlódott, míg leválaszthatta onnan a furcsa és kemény héjú valamit és eldobhatta jó messzire innen, akár a megunt teniszlabdát a bokorba. A kemény héj ki nem eresztett semmi gyilkos sejtet az orvosi kényes műszerek szerint, tisztaság mindenütt a zsigerekben és a mirigyek táján.

Kedvenc unokahúgom, anyám ágáról, húszévesnek érzi most magát. Azt írja, jóvá tétetett, amit többször meggyőnt, az abortuszait, és feloldozást kapott, de megtisztulást soha nem érzett. Most igen – írja. „Éjszakai virrasztásaimban olyan intenzív istenközelséget érzek, amelyet még soha. Sírás nélkül megered a könnyem. Tényleg gyógyulok? Vagy az ördögien csúf orvos csupán vigasztalt? Alig érdekel. Majd eldöntik „odafenn”.”

Megint itt van előttem a szájalom könyve, a *Requiem egy hadseregért*, Nemeskürty munkája. Belebetegedtem múltkor, teljes figyelemmel olvastam, a szájalom földhöz vágott. Vagy a hirtelen jött tavaszi szél? Torkom, fülem begyulladt, majd leestem a lábamról. A szájalom és mellette az illúzióim megcsorbulása kiütött. Mert Nemeskürty úri modorral bár, de megírja a haza bizonyos vezető-rétegének, benne Horthy Miklósnak a rettentő vétkeit. Kényszerültem tudomásul venni embertelen bűneiket.

Szobám falán bekeretezve, cirkalmas betűkkel írva a nagy oklevél, apa neve után: „vitézzé ütöttem és avattam”, majd Horthy aláírása. Ez tőlem mind elidegenedett. A mohácsinál nagyobb vereség volt a doni katasztrófa.

1943. Százötvenezer ember, a 2. magyar hadsereg megsemmisült két hét alatt csak azért, hogy a német csapatok háborítatlanul kiüríthessék Voronyezst, és biztonságban visszavonulhassanak. A magyar uralkodó osztály és a sajtó agyonhallgatta. A sereget, ezt az embertömeget cinikusan a halálba küldték. Mert a Horthy-hadsereg már a háborúba lépéskor hiányosan volt felszerelve.

Szétfoszlanak a memoriterek. Benes Anna tanárom azt mondta: ne csak fejükben legyenek meg Arany, Vörösmarty, Berzsenyi és a többiek versei, a vérükben legyen, ehhez be kell biflázni! Fejből tudni. Évtizedeken át, mikor csak úgy ültem, lustán bámultam egy lassú villamoson, homlokom mögött Arany János beszélt, hol a Vörös Rébékét mondta, vagy a Toldiból a farkaskalandot, Vörösmarty dübörgött, hegedült, ma már foszladoznak a memoriterek. Kínlódva keresem fejemben napok óta a szerző nevét, aki hozzám beszél mostanában: *itthon vagyok. Ha néha lábamhoz hajol egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom, tudom, kik mennek, merre mennek az úton, tudom, mit jelent egy nyári alkonyon a házfalakról csorgó vöröslő fájdalom, 1241 mohi csata, 1526 mohácsi vész, 150 éves oszmán rabiga, 1848–49 Világos, Aradon akasztás, 1943 Don-parti katasztrófa, 1944 szovjet megszállás, anyák meggyalázása, 1956 forradalom, házfalakról csorgó vöröslő fájdalom.*

Szép reggel. A Holdfény szonáta szól a rádióból. A lengyel kislány, akkor került osztályunkba, mikor Hitler lerohanta Lengyelországot, és áradtak ide, hozzánk a menekültek, akkor jött ő is, és a Holdfény szonátát Holdfény salátának mondta. A Petőfi versből meg azt a sort, hogy *nem szól a harsogó haris a fű közül* imígyen szavalta: nem szól a harsogó harisnya a fű közül. Visítva röhögtünk volna, de óra alatt esetleg halkán vihogni lehetett. Mennyi sok mennyei röhögést gyomrunkba nyomtunk! Ámbár naponta egyszer egy-egy órácskát kaptunk tombolásra. Ez volt a *rekreáció*, este 8-9 között vacsora után, hálóba vonulás előtt. A nappali sarkában állt a zongora. Sorba egymás után odaültek a jó zongoristák, és a szelepek sisteregni kezdtek. Táncoltunk. Tomboltunk. Énekeltünk. Slágerket is. Mater Prommer olykor kimenekült a nappaliból. Rózus zongorázását szerettem. Rózus súlytöbblettel rendelkező, nagy röhögő, szép barna lányka, szerettük, több tárgyból folyton bukásra állt, nem szeretett és nem is tudott tanulni. Végül mégis átcsúszott egyikből a másik osztályba. A tanárok is szerették. Micsoda tombolás! Akár a szitakötők vagy a parti fecskék tombolása a Tisza partján.

Talán ez idő táján, mikor mi vadul keringőztünk, tangóztunk, akkor hajszo-lták halálba Szerb Antalt, a munkaszolgálatost. Híve voltam a *Magyar irodalom történetének*, az ő műve ez, híve vagyok ma is.

Több évtizeddel később Lengyel Balázs, jó barátom, sokat mesélt róla. Szerb Antalt a többiekkel a téglagyárban őrizték, de nagyon lazán, így meg lehetett lépni. Lengyel Balázs akkor még olyan szép volt (régí fényképen láttam), akár egy keleti herceg, magára öltötte tartalékos tiszti extra ruháját, karddal és fekete csákóval, kiment érte a téglagyárba, haza akarta hozni, de Szerb nem jött, abban bízott, hogy amennyiben ők szabályosan viselkednek, akkor a hatalom is így tesz. Balf felé hajtották őket. Lengyel Balázs és két társa Balfra is elmentek érte. Nem találták életben. 1945. január 27-én meghalt. Egyesek szerint éhen pusztult, mások szerint egy magyar katona agyonverte, nem bírt dolgozni, mozdulni is alig. Társai üres boros hordóba tették a testet, a majdani pontos azonosítást remélve.

Most le kell tennem a tollat.

Édesapja 1907-ben katolizált kisfiával együtt, aki akkor 6 esztendő. Keresztapja Prohászka Ottokár. A piaristákhoz íratják tízéves korában, Sík Sándor, a magyartanára buzdítja írásra.

Ilyet nem tettem volna. Semmi átkeresztelkedés... Főleg nem a fiammal, akinek e korban még nincs igazán tudomása arról, hogy voltaképp mi történik vele. De tudattalanjának óceánjában, ahol az ősök csarnoka áll, ők, a régiek nagyon is tudják, mi történik ilyenkor, *hitehagyás, mélylelkünk orbitális hűtlensége*, e kettő kihat a későbbi életre, akkor is, ha a hűtlen hitehagyó nem tud arról, mi történt vele hatesztendő korában.

Lengyel Balázs mesélte azt is, szeretett sétálni, Nemes Nagy Ágnessel különösen hatalmas sétákat tettek. Talán szerelmes volt Ágnesbe, mondta Balázs, de ez a kapcsolat baráti és plátói volt mindig. Persze hogy csupán baráti! Mesélték

mások, mert Szerb Antal – és itt selymán mosolygott a beszélő – mindig megmaradt Ulpus Tamásnál. Kinek eredeti neve Térey Benno, kiskamasz korukban cserkészként ismerték meg egymást. Érzelmek hozzá kötődtek, amit a kis Szerb Antal szégyellt. Róla, Bennóról mintázta meg később az *Utas és holdvilágban* Ulpus Tamást. Tetszett neki Ulpus Tamás arcának szőke, törekeny, főhercegi mélabúja, mindig sötét ruhákat hordott, kimérten udvarias, de nem barátkozott az osztályban senkivel. Vallástörténelemmel foglalkozott, különös géniuszt, történelmi tudását az iskolában nem ismerték, amit ő egyáltalán nem bánt. Távol állt tőle minden realitás. Újságot nem olvasott, pedig világháború volt, és amikor Przemysl elesett, azt hitte, egy orosz tábornokról van szó, udvariasan kifejezte örömét, majdnem megverték.

Lator László, költő barátom, csupán egy évvel öregebb nálam, de oly feledékeny lett, mintha tízzel vénebb volna. Nagy veszteség. A korábban irodalmi magánlexikonom nagyon fiatalon már figyelt az akkori neves írókra, költőkre, ismerte műveiket, vitáikat, a pletykákat róluk és szeretőikről, akkoriban engem csak a szertorna érdekelt. Nem mintha a tornában széles és mélységes szakértő nagyokos akartam volna lenni, csak a TF-es indexembe bármily szerényke jegyet akartam kollokválás után. Hanem mostanában hiába faggatom, ki, kik mentek el a téglagyárba Szerb Antal munkaszolgálatost kimenteni és otthonukban elbújtatni, Latornak nem jutnak eszébe a nevek. Amikor Szerb Antalról kérdelem, ő csakis Radnótiról beszél, mintha a két irodalmár neve összemosódott volna fejében. Azt tanácsolta végül, olvassam el Vas István *Nehéz szerelem* című könyvét, Vas írt a mentési kísérletekről és a nevekről. Jó. Megrendelem az antikváriumban a *Nehéz szerelmet*, napokig olvasom a közel ezeroldalas könyvet, egyetlen árva szó sincs benne Szerb Antalról. Radnótit is csak kétszer említi, de más téma kapcsán. Az interneten végül egy nevet találok a sikertelen mentő műveletek szereplői közül: Thassy Jenő.

A közel ezeroldalas Vas István-könyvben viszont szó esik Kosztolányi Dezsőről. Egy napsütéses, ragyogó téli délelőtt elindul a Logodi utcába. „Kosztolányit olimpiai istennek láttam, amint beléptem a sötét könyvtárszobába...” (Azt Kosztolányi írta önmagáról, hogy „Lelkemen állandó mosoly lebeg.”) Vas István: „Ahogy a dolgozószoba ajtajában állt magas – nem, nemcsak: hatalmas – testével, már egy fejedelem fogadott. De csak hazaérve mertem tudatosítani, hogy már első percben sem csupán imponáló megjelenése hatott rám, hanem a szépsége. Tudom, ez furcsa mondat – nekem akkor még furcsábbnak és szemérmetlenebbnek hangzott. Holott persze tudtam, hogy nem a fizikai szépsége hat rám, hanem lényének szépsége, de ez a lényeg szép testtartásban és arcvonásokban nyilvánult meg, olyasmiben, amire nem mondhattam egyebet: szép férfi áll előttem.”

A most következő sorokat nem illene idézni, elolvasni sem régi, kisvárosi, egri úrilánynak, ráadásul egy angolkisasszony-növendéknek. Bocsánat. Arról van szó, hogy a szép férfi naivan lelkesedett a rádióért, de Vas I. csak fanyalgott.

Mire „Azért a rádióknak mégis nagyok a lehetőségei – felelte. – Gondolja meg: az ember misét hallgat a Westminster templomból, és közben koitál.” Az olimposzi isten mondta.

Éb-red / dob-ban / tojásban a sejt / Is-ten, Is-ten / Huszonöt-napi rit-mus – talán Mécs László pap költő versében lehetnek ezek a sorok? A ritmusuk nagyszerű. Meghívták őt az egri zárdába, a növendékek rajongtak érte, a magas, karcsú, fiatal pap saját verseit szavalta. Fényárban ragyogott a díszterem.

A másik neves pap költőt, Sík Sándort ugyancsak vendégül láttuk. Őt jobban szerettem, nem pózolt, nem kellemkedett. Már nem feszített fiatalosan, ezüstös csíkokkal hajában. A harctérről, a katonák szenvedéseiről írt verseit jórészt megtanultam.

Elporladtak a memoriterek.

Később, felnőtt koromban ferdén vizslattam, gyanakodtam rá. Olvastam róla valamit. Radnóti Miklóst (katolizált ő is) behívták munkaszolgálatra 1944-ben. Meglátogatta Sík Sándort, mielőtt bevonult. A pap akkor mondott egy rövidke mondatot: „Kell az áldozat!”

Nagyon megütköztem. Iszonyatos mondat! A pap előérzete működött? Eleve érezte, és belenyugodott Radnóti pusztulásába? Kell az áldozat – gyűlöletesnek, képmutatónak, otrombának találtam ezt a három nyugodt szót. Elővettem az 1978-ban megjelent *Radnóti Miklós művei* című kötetet.

Olvasom. Miután elköszön Sík Sándortól 1944 májusában, bevonul, és jön az utolsó nyár, az utolsó őszt rézbányában, útépitésnél, a Lager Heidenauban, Zagubica fölött, Borban, Cservenkán, Mohácsnál, Szentkirályszabadján hajtják keresztül, versei alatt a községek neve szerepel. Az *Erőltetett menet* versét szeptember 15-én írja Borban, így kezdi: „Bolond, ki földre rogyván / fölkél és újra lépked”, később: „a hold ma oly kerek! / [...] kiálts rám! s fölkelek!” Másfél hónap még és nem bír fölkelni, november 9-én Abda határában tarkón lövik. Tömegsír. Viharkabátja zsebében félig átázott versei.

Bögök, mint egy ökor. Torkom hörög, aztán halkán sírok. Hogyan? Könny csorog, mint évtizedeken át soha. A szovjet megszálláskor anyámat meggyalázták, belém szorult akkor ez a gyerekes dolog: a sírás.

Talán más világításban nézhető Sík Sándor „Kell az áldozat” mondata. Mert ha nem az a költő sorsa, ami lett, nem bírt volna versekkel megkövesedett könyveket oldani.